

АНОТАЦІЯ

Поліщук О. П. Формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки. – Рівненський державний гуманітарний університет, Рівне, 2020 рік.

Дисертація є комплексним дослідженням актуальної психолого-педагогічної проблеми формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи, результати вирішення якої складають сучасну як теоретичну, так і прикладну основу упровадження парадигми Нової української школи, у змісті якої виховний процес розглядається невід'ємною складовою всього освітнього процесу, що орієнтується на загальнолюдські цінності, зокрема морально-етичні.

На основі аналізу становлення і розвитку вітчизняних та зарубіжних філософських, гуманітарних, культурологічних і психолого-педагогічних поглядів на сутність морального виховання зростаючої особистості, формування її морально-ціннісних орієнтацій і їх значення в інтелектуальному, духовному та соціальному становленні молодших школярів, здійснено характеристику цих процесів у двох взаємопов'язаних між собою теоретичних площинах, через: історико-генетичний аналіз проблем формування моралі і духовного світу особистості, її ціннісної сфери і ціннісних ставлень та орієнтацій у педагогічній думці й освітній практиці в різні історичні періоди; характеристику розвитку нормативно-правової, психолого-педагогічної та соціально-педагогічної складової процесів формування досліджуваного феномена в сучасній як вітчизняній, так і зарубіжній психолого-педагогічній науці й освітньо-виховній практиці закладів початкової освіти.

На підставі такого аналізу виокремлено, досліджено у межах понятійно-категоріальної парадигми і схарактеризовано ключові поняття дослідження:

«цінність», «ціннісні орієнтації», «морально-ціннісні орієнтації молодших школярів», «позакласна виховна робота в закладах початкової освіти», «формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи». Сутність поняття «формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи» розглядається нами як цілісний, логічно вибудований процес, у якому ефективно взаємодіють між собою його учасники – молодші школярі, їхні батьки, вчителі закладів початкової освіти та громада, завдяки чому формується комплекс важливих особистісних морально орієнтованих внутрішніх психологічних утворень як екстраполяція кількісних і якісних змін уже набутих моральних детермінант (морального досвіду, моральних почуттів, усвідомлених і сприйнятих моральних норм і правил, системи власних цінностей, ціннісних ставлень й орієнтацій, ціннісної взаємодії, цінності взаєморозуміння і співробітництва) у морально доцільних вчинках, поведінці і діяльності молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи.

Визначено сутнісні ознаки концептуальних положень філософії освіти, культурології, психології та педагогіки про мораль, моральність та моральні цінності, про особистісно орієнтований, гуманістичний, системний і діяльнісний підходи до формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів на основі врахування їхніх вікових особливостей, що стали теоретичною основою дослідження.

Структурними складовими останньої визначено й схарактеризовано теоретичні концепти здійсненого дослідження: перший – актуалізація проблеми формування морально-ціннісних орієнтацій зростаючої особистості, виховання її морально доцільної поведінки і вчинків у філософських поглядах мислителів минулих епох та в результатах наукового аналізу розвитку і становлення української філософської школи минулого і недалекого сьогодення; другий теоретичний концепт – аналіз сучасної нормативно-правової бази для підвищення ефективності морального виховання і

формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів; третій концепт складають результати аналізу психолого-педагогічних засад досліджуваної проблеми; четвертий концепт – формування досліджуваного феномена здійснюється ефективно за умови, коли діяльність педагогічного колективу закладу початкової освіти має цілеспрямований характер, чітко сформульовану виховну мету і відповідний зміст позакласної виховної роботи; п'ятий концепт – створення у межах позакласної виховної роботи закладу початкової освіти комфортних умов для засвоєння молодшими школярами накопиченого морального досвіду громади чи суспільства в цілому та посилення його морально-емоційної насиченості; шостий концепт – соціально-психологічна складова процесів як морального виховання, так і формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи; сьомий концепт складає співпраця у межах позакласної виховної роботи закладу початкової освіти і сім'ї як провідного соціального інституту виховання дитини молодшого шкільного віку; восьмий концепт – теоретичні основи організації у їх логічній єдності функцій і значення позаурочної і позакласної виховної роботи та позашкільної освіти як найбільш ефективних систем формування гармонійно розвиненої особистості, її духовності і моралі, ціннісної сфери та громадянської позиції у дозвіллевий час дитини.

Аналіз упровадження у виховну практику закладів початкової освіти результатів здійсненого дослідження дав змогу визначити й схарактеризувати важливі положення, за умови дотримання яких цей процес набуває ефективності й позитивної динаміки, а саме: обґрунтування психолого-педагогічних, і особливо, дидактичних основ побудови змісту позакласної виховної роботи; систематичне залучення молодших школярів у відповідності до їхніх вікових й індивідуальних можливостей, інтересів і освітніх потреб до морально орієнтованої навчально-пізнавальної, пошукової і дослідницької діяльності чи конкретної як індивідуальної, так і колективної соціально значущої суспільно корисної праці, масових та добродійних заходів;

упровадження методики й педагогічних умов формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів через добір ефективних форм, методів і засобів засвоєння ними морально-ціннісного досвіду минулих поколінь.

За результатами констатувального етапу дослідження здійснено аналіз сучасного стану сформованості морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної діяльності завдяки визначенню і експериментальній перевірці сутності основних компонентів (інтелектуального, мотиваційно-потребнісного, діяльнісного), критеріїв (когнітивного, оцінно-рефлексивного, вчинково-діяльнісного) і їх показників (за ієрархією ціннісних орієнтацій молодшого школяра) та рівнів (низький, середній, достатній) досліджуваного феномена.

На підставі аналізу результатів констатувального етапу визначено й схарактеризовано провідні доміанти формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи: перша провідна доміанта – застосування особистісно орієнтованого, ціннісно-мотиваційного, компетентнісного, особистісно діяльнісного та соціально адаптаційного підходів у створенні ефективних умов для побудови молодшим школярем (як за допомоги вчителів, так і самостійно) особистісної траєкторії життєтворчості; друга провідна доміанта – відмова в умовах запровадження Нової української школи від традиційного погляду на моральний розвиток і становлення молодших школярів як складової лише їхнього переважно інтелектуального зростання, на випереджаючий його виховний аспект; третю провідну доміанту складає комплекс вимог (принципів) щодо організації позакласної виховної роботи, метою якої є формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів, а саме: загальнопедагогічними принципами в контексті проблеми дослідження є: принцип дитиноцентризму, природовідповідності і культуровідповідності; традиційними визначено принципи: добровільності і доступності, науковості і системності, наступності й систематичності, варіативності й інтеграції; практичної спрямованості; специфічними принципами є: демократизації, гуманізації, самостійності та

активності особистості, життєвої смислотворчої самодіяльності, позитивної мотивації і наслідування, технологізації; четвертою провідною домінантою є актуалізація сучасної діяльнісної парадигми освіти і виховання учнів у закладах початкової освіти в умовах запровадження Нової української школи.

Спроектовано й експериментально підтверджено ефективність трьох основних конструктів внутрішньої побудови розробленої методики формування досліджуваного феномена: перший – обов'язкове врахування під час відбору і конструювання освітньо-виховного змісту орієнтації на навчально-пізнавальне, розвивальне, соціально-адаптаційне, соціалізуюче та виховне його значення; другий – врахування у відборі й експериментальній апробації в закладах початкової освіти найбільш ефективних форм, методів і засобів формування досліджуваного феномена; третій – передбачав створення сприятливих умов для реалізації здобутих морально орієнтованих знань, умінь і навичок молодших школярів у вибудові власних вчинків, поведінки та відповідної навчально-пізнавальної діяльності чи конкретної соціально значущої суспільно корисної праці та участі у масових і добродійних заходах, що віддзеркалюють рівень сформованості їхніх морально-ціннісних орієнтацій.

Визначено й застосовано у процесі експериментальної роботи найбільш ефективні форми організації позакласної виховної роботи учнів молодшого шкільного віку з формування їхніх морально-ціннісних орієнтацій, а саме: традиційні, інтерактивні, масові; комплекс методів виховання: комунікативно-пізнавальні, мотиваційно-виховні, активні (практичні); засобів: навчально-пізнавальна діяльність та конкретна суспільно корисна праця, масові і добродійні морально орієнтовані заходи, аудіовізуальні засоби.

Доведено доцільність визначених рівнів запровадження розробленої авторської методики формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи, а саме: перший рівень – початковий, другий рівень – основний, третій рівень – реалізації розробленої нами методики формування морально-ціннісних орієнтацій молодших

школярів у процесі позакласної виховної роботи – розглядався нами як творчо-діяльнісний.

У межах розробленої й експериментально апробованої методики формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів схарактеризовано три взаємопов'язані площини діяльності вчителя закладу початкової освіти. Так, перша – створення умов для ефективного здобуття і засвоєння молодшими школярами системи морально орієнтованих знань, вироблення відповідних умінь і навичок їх практичного застосування; друга – полягає у визначенні прогностичної моделі морально орієнтованої життєдіяльності особистості молодшого школяра у всьому розмаїтті її проявів як в умовах закладу початкової освіти, так і за його межами; третю – складає її управлінський аспект, тобто педагогічний супровід реалізації здобутих морально орієнтованих знань, вироблених умінь і навичок у власних вчинках, поведінці і діяльності молодших школярів

Визначено педагогічні умови ефективної реалізації розробленої методики формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи: сутність першої педагогічної умови полягає у визначенні мети і конкретних цілей формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи на кожному з раніше визначених і схарактеризованих рівнів реалізації розробленої авторської методики, з опорою на особистісно орієнтований, діяльнісно спрямований і соціально значущий характер морально орієнтованого виховного змісту; сутність другої педагогічної умови полягає у насиченні процесу позакласної виховної роботи з формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів емоційно-ціннісними переживаннями під час вирішення морально орієнтованих проблемних ситуацій; третьою педагогічною умовою було вироблення і розвиток діяльнісно-практичних умінь і навичок морально орієнтованих вчинків, поведінки і діяльності як екстраполяція здатності молодших школярів до

ефективного застосування здобутих морально орієнтованих знань у всьому розмаїтті власної життєдіяльності.

Наукова новизна дослідження. *Уперше* на основі актуалізації й аналізу філософсько-культурологічних, психолого-педагогічних і соціально-педагогічних чинників обґрунтовано логічну єдність теоретичних концептів і розроблених провідних доміант формування досліджуваного феномена, обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність основних конструктів внутрішньої побудови розробленої методики формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи, складовими якої є морально орієнтований зміст, принципи, традиційні й інноваційні форми, методи, засоби і функції та педагогічні умови її упровадження у виховну практику закладів початкової освіти в умовах Нової української школи;

подано характеристику сутності основних компонентів (інтелектуального, мотиваційно-потребнісного, діяльнісного), критеріїв (когнітивного, оцінно-рефлексивного, вчинково-діяльнісного) і їх показників та рівнів (низький, середній, достатній) сформованості досліджуваного феномена;

уточнено змістові характеристики понятійно-термінологічного апарату дослідження, у межах якого дано формулювання його провідного поняття «формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи», сутність якого розглядається нами як цілісний, логічно вибудований процес, у якому ефективно взаємодіють між собою його учасники – молодші школярі, їхні батьки та вчителі закладів початкової освіти, завдяки чому формується комплекс важливих особистісних морально орієнтованих внутрішніх психологічних утворень, як екстраполяція кількісних і якісних змін уже набутих моральних детермінант (морального досвіду, моральних почуттів, усвідомлених і сприйнятих моральних норм і правил, системи власних цінностей, ціннісних ставлень й орієнтацій, ціннісної взаємодії, цінності взаєморозуміння і співробітництва) у морально доцільних

вчинках, поведінці і діяльності молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи;

набули подальшого розвитку теоретичні і прикладні засади педагогічної діяльності вчителя закладів початкової освіти з формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів та управлінський аспект педагогічного супроводу процесів формування досліджуваного феномена.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у конкретизації й практичній реалізації теоретичних і методичних основ формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи, що стало можливим завдяки розробці й упровадженню у виховну практику закладів початкової освіти методичного посібника «Моральне виховання молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи», Навчальної програми гуртка для учнів молодшого шкільного віку «Я особистість, як я це розумію», відповідного морально орієнтованого методичного і дидактичного забезпечення гурткових, секційних чи клубних занять та рівнів педагогічного супроводу і відповідних рівнів самостійності учнів початкової школи у здійсненні як індивідуальної, так і колективної навчально-пізнавальної діяльності чи конкретної соціально значущої суспільно корисної праці, участі у масових і добродійних заходах.

Результати дослідження доцільно застосовувати у процесі розробки нових освітніх програм, методичних посібників і рекомендацій для вчителів початкової школи, закладів позашкільної освіти що сприятиме підвищенню ефективності морального виховання молодших школярів в умовах упровадження Нової української школи, а також в освітньо-виховному процесі закладів вищої освіти та системи післядипломної педагогічної освіти.

Результати обробки статистичних даних проведеного педагогічного експерименту методами математичної статистики і їх презентація в табличному і графічному вигляді у змісті дисертації довели, що здобуті результати дослідження є статистично значимими, а отже, підтверджують ефективність розробленої методики та педагогічних умов формування

морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи, упровадження й застосування якої у закладах початкової освіти і за його межами позитивно впливало на ефективність формування досліджуваного феномена.

Ключові слова: молодші школярі, заклади початкової освіти, морально-ціннісні орієнтації, позакласна виховна робота, методика формування, педагогічні умови.

ABSTRACT

Polishchuk O. P. Formation of moral and value orientations of junior schoolchildren in the process of extracurricular educational work. – Qualifying scientific work as a manuscript.

The thesis for Ph.D in Philosophy degree, specialty 011 – Education, Pedagogical Sciences – Rivne State University for the Humanities, Rivne 2020.

The dissertation is a complex study of the current psychological and pedagogical issue of the formation of moral and value orientations in junior schoolchildren in the process of extracurricular educational work, the results of which make up current theoretical as well as applied basis for the implementation of the New Ukrainian School paradigm. The educational process of this paradigm is considered as an integral component of the entire educational process, based on universal values, including both moral-ethic and moral-value orientations.

Based on the analysis of the formation and development of Ukrainian and foreign philosophical, humanitarian, cultural and psychological-pedagogical views on the essence of moral education of a developing personality, formation of her moral-value orientations and their significance in the intellectual, spiritual and social development in junior schoolchildren, the characteristic of these processes is given in two interconnected theoretical planes. Particularity in the context of: historical genetic analysis of the issue of moral and spiritual world formation of a personality, her value sphere and values and orientations in pedagogical thought and educational practice in different historical periods; a characteristic of the development of the legal, psychological, pedagogical and socio-pedagogical component of the processes

of formation of the phenomenon under study in the modern Ukrainian and foreign psychological and pedagogical sciences and educational practice of elementary education institutions.

Based on such an analysis, the etymology of the key research concepts were identified and investigated in the context of the conceptual-categorical paradigm and their characteristics were given: «value», «value orientations», «moral-value orientations in junior schoolchildren», «extracurricular educational work in elementary education institutions», «shaping of moral-value orientations in junior schoolchildren in the process of the extracurricular educational work».

We consider its essence as a holistic, logically structured process, in which all the participants interact effectively – junior schoolchildren, their parents, elementary school teachers and the community. Due to this, a complex of such important personal moral-oriented internal psychological entities as extrapolation of quantitative and qualitative changes of acquired moral determinants (moral experience, moral feelings, conscious and perceived moral norms and rules, system of own values, values and orientations, value interaction, values of mutual understanding and cooperation) in morally expedient actions, behavior and activity is formed in the junior schoolchildren in the process of extracurricular educational work.

The essential features of the conceptual provisions of the philosophy of education, culturology, psychology and pedagogy about moral, morality and moral values, about personality-oriented, humanistic, systemic and activity-oriented approaches to the formation of moral-value orientations in junior schoolchildren based on their age-specific features were determined. This became the theoretical basis of the study.

Structural components of the study, its theoretical concepts were determined and characterized:

the first concept is the actualization of the problem of shaping moral and value orientations of a young personality, the development of her morally appropriate behavior and actions in the philosophical views of thinkers of the ancient times and

in the process of scientific analysis of the development and formation of the Ukrainian philosophical school of the past and the recent present;

the second theoretical concept is connected with the analysis of the current legal and regulatory documents for improving the effectiveness of moral development and shaping of moral and value orientations in junior schoolchildren;

the third concept is linked with the results of the analysis of the psychological and pedagogical principles of the issue under study;

the fourth one – the development of the phenomenon under study is carried out effectively when the activity of the teaching staff at the elementary education institution is purposeful, with a clearly formulated educational goal and the corresponding content of extracurricular educational work;

the fifth concept is connected with comfortable conditions for junior schoolchildren to assimilate the moral experience of the community or society as a whole and to strengthen its moral and emotional saturation when organizing extracurricular educational work;

the sixth concept – the social and psychological component of the processes of moral development and shaping of moral and value orientations in junior schoolchildren in the process of extracurricular educational work;

the seventh concept – the cooperation of elementary education institution and family as a leading social institute in upbringing of a child of primary school age while organizing extracurricular educational work.

the eighth concept – the theoretical foundations of organization in logical unity of functions and the importance of out-of-class and extracurricular educational work and extracurricular education, as the most effective systems for formation of a harmoniously developed personality, her spirituality and morality, value sphere and civic stand in the child's leisure time.

The analysis of the implementation of the results of the study into the educational practice of elementary education institutions made it possible to identify and characterize important points. If they are observed, this process becomes effective, and positive dynamics can be observed, namely: substantiation of

psychological and pedagogical and, in particular, didactic foundations for organizing the content of extracurricular educational work; systematic involvement of junior schoolchildren into morally oriented education, cognitive and research activity, into specific individual and collective socially significant and useful activity, mass and charitable activity taking into consideration their age and individual abilities, interests and educational needs; implementation of methods and pedagogical conditions for the shaping of moral and value orientations in junior schoolchildren through choosing effective forms, methods and means of assimilation by them the moral and value experience of the past generations.

Based on the determination and experimental verification of the essence of the main components (intellectual, motivational-needy, activity), criteria (cognitive, evaluative-reflexive, action-activity) and their indicators (according to the hierarchy of value orientations of the primary school student) and levels (low, medium, sufficient) for shaping of the investigated phenomenon, the analysis of the current state of shaped moral and value orientations of junior schoolchildren in the process of extracurricular educational activities at the ascertaining stage of the study was carried out.

Based on the analysis of the results at the ascertaining stage, the leading dominants of the formation of moral and value orientations in junior schoolchildren in the process of extracurricular educational work were identified and characterized:

the first leading dominant is the use of personally oriented, value-motivational, competent, personally active and socially adaptive approaches in creating of effective conditions to construct a personal life trajectory with the help of teachers or independently;

the second leading dominant – rejection from the traditional view of moral development and the formation of junior schoolchildren as a component of their predominantly intellectual growth in the conditions of the New Ukrainian School reform, on its educational aspect;

the third leading dominant is connected with the set of requirements (principles) for the organization of extracurricular educational activities, the purpose

of which is the formation of moral and value orientations in junior schoolchildren, namely:

by means of the general pedagogical principles in the context of the problem of the study: the principle of child-centrism, nature and cultural conformity. Such principles as the principles of voluntariness and accessibility, scientific and systematic, continuity and systematic nature, variability and integration, practical orientation are identified as traditionally ones. The specific principles are: democratization, humanization, autonomy and activity of the individual, life-creating self-activity, positive motivation and imitation, technologization;

the fourth leading dominant is the actualization of the modern educational paradigm of education and upbringing of junior schoolchildren in elementary education institutions in the context of the implementation of the New Ukrainian School.

The effectiveness of the three basic constructs of the internal construction of the developed method of shaping the studied phenomenon was designed and experimentally confirmed:

the first is the compulsory consideration for the selection and construction of educational content of the orientation towards the educational-cognitive, educational, developmental, social adaptation, socializing and educational values;

the second is taking into account while selecting and experimental testing of the most effective forms, methods and means of shaping of the studied phenomenon in the institutions of elementary education;

the third construct envisaged the creation of favorable conditions for the realization of the acquired morally oriented knowledge and skills of junior schoolchildren in the development of their own actions, behavior and relevant education and cognitive activity or specific socially significant socially useful, participation in mass and charity events, which reflect the level of their shaped morally value orientations.

In the process of experimental work the most effective forms, methods and means of organizing of extracurricular educational work for junior schoolschildren

with the aim of the formation of their moral and value orientations were identified and applied, namely: traditional, interactive, mass forms; complex of methods: communicative-cognitive, motivational-educational, education, active (practical); means: educational and cognitive activity and specific socially useful work, mass and charitable activities, audiovisual means.

The feasibility of certain levels of implementation of the developed author's methodology for shaping of moral-value orientations in junior schoolchildren in the process of extracurricular educational work was proved, namely: the first level is the initial, the second one is the main, the third level of implementation of the developed methodology for shaping of moral-value orientations in junior schoolchildren in the process of extracurricular activities were considered by us as a creative activity.

Regarding to the developed and experimentally tested methodology for the formation of moral and value orientations in junior schoolchildren, three interrelated areas of teacher's activity at elementary education institution were characterized.

Thus, the first is to create the conditions for the effective acquisition and assimilation of the system of morally oriented knowledge by junior schoolchildren, the development by them of appropriate practical application skills;

the second one is to determine the prognostic model or individual program of the morally oriented vital activity of the personality of junior schoolchildren in all the variety of its manifestations in the conditions of the institution of elementary education as well as beyond it, in particular in the course of extracurricular educational work;

the third is connected with its managerial aspect, that is, pedagogical support for the implementation of the acquired morally oriented knowledge, the developed skills in shaped actions, behavior and activities of junior schoolchildren.

The pedagogical conditions for the effective implementation of the developed methodology for the formation of moral and value orientations in junior schoolchildren in the course of extracurricular work were determined:

The essence of the first pedagogical condition is to determine the purpose and specific goals of the formation of moral-value orientations in junior schoolchildren

in the process of extracurricular educational work at each of the previously identified and characterized levels of implementation of the developed author's methodology based on the personality-oriented and actively oriented and socially significant character of the moral-oriented educational content;

The essence of the second pedagogical condition was to saturate the process of extracurricular educational work for the formation of moral-value orientations in junior schoolchildren with emotional-value experiences when solving morally oriented problem situations;

The third pedagogical condition was the design and development of activity-practical abilities and skills and morally-oriented actions, behavior and activity, as an extrapolation of the ability of junior schoolchildren to effectively apply the acquired morally-oriented knowledge, taking into account their individual and age-related capabilities, in the whole diversity of their own life based on shaped moral and value orientations.

implementation of the content, forms, methods and means for shaping moral-value orientations in junior schoolchildren in the process of extracurricular educational work, established educational practice for organizing group, section or club classes in elementary education institutions.

Thus within the context of the pedagogical experiment, we identified a number of positive changes in the professional development of the teachers who participated in the study.

The analysis of the obtained data showed that the teacher's skill, his creative approach to organizing various forms of extracurricular educational activities, the ability to find relevant and interesting topics for junior schoolchildren are most affected by the effectiveness of pedagogical support in shaping moral and value orientations in junior schoolchildren in the process of extracurricular educational work.

Significant positive dynamics were observed in the indicators concerning a systematic, well-planned and well-organized year-long extracurricular educational work. The effectiveness of the organization of cooperation between children, parents

and the community in solving important moral-oriented problems and life situations in the context of extracurricular educational work also increased.

There has been a significant increase of the number of teachers who created their personal educational curricula for the work in groups, scenarios of mass events, themed parties, as well as implement projects of morally oriented direction.

Scientific novelty of the study. *For the first time* on the basis of updating and analyzing philosophical, cultural, psychological, pedagogical and socio-pedagogical factors, the logical unity of theoretical concepts and developed leading dominants of the formation of the phenomenon under study is substantiated.

The efficiency of the basic constructs of the internal construction of the developed methodology for shaping moral and value orientations in junior schoolchildren in the process of extracurricular educational work is substantiated and experimentally tested. The components of this methodology are morally oriented content, principles, traditional and innovative forms, methods, means, functions and pedagogical conditions for its implementation in the practice of elementary education institutions in the context of the New Ukrainian School;

the characteristic of the essence of the main components (intellectual, motivation-need, activity), criteria (cognitive, evaluative-reflexive, behavioral-activity) and their indicators (according to the hierarchy of value orientations of the junior schoolchildren) and levels (low, average, sufficient) of the formation of the phenomenon under study *were given*;

the content characteristics of the conceptual and terminological apparatus of the study within which the formulation of its leading concept «shaping of moral and value orientations of junior schoolchildren within extracurricular educational work *were specified*.

Its essence is considered by us as a holistic, logically constructed process in which all the participants such as junior schoolchildren, their parents, elementary school teachers and the community – interact effectively.

Due to this, a complex of important personal moral-oriented internal psychological formations is formed, as an extrapolation of quantitative and

qualitative changes of the acquired moral determinants (moral experience, moral feelings, conscious and perceived moral norms and rules, a system of personal values, value relationships and orientations, value interaction, value understanding and cooperation) in morally appropriate actions, behavior and activities of elementary schoolchildren within extracurricular educational work.

The theoretical and applied foundations of the pedagogical activity of teachers of elementary education institutions on the formation of moral-value orientations in junior schoolchildren, the construction of a prognostic model or the individual program of moral-oriented life activity of the personality of a junior schoolchild in the variety of his manifestations and the managerial aspect of pedagogical support of the formation of the phenomenon under study were *further developed*.

The practical significance of the obtained results of the study is in the specification and practical implementation of the theoretical and methodological foundations of the shaping of moral and value orientations in junior schoolchildren in the process of extracurricular educational work. It has become possible due to the development and implementation into the educational practice of elementary education institutions of extracurricular educational work of the methodological manual «Moral education of junior schoolchildren in the process of extracurricular educational work», the curriculum of the club «I am a personality, how I understand it», as well as a morally oriented methodical and didactic support of group, section or club activities and levels of pedagogical support for the independence of junior schoolchildren in the implementation of individual as well as collective learning and cognitive activity or specific socially significant socially useful work, participation in mass and charity events

The results of the study should be applied: in the process of developing new curricula, manuals and guidelines for elementary school teachers, out-of-school educational institutions. It will contribute to improving the moral education of junior schoolchildren in the context of the implementation of the New Ukrainian School, as well as in the educational process of higher education institutions and systems of postgraduate pedagogical education.

The results of processing the data of the pedagogical experiment with the methods of mathematical statistics and their presentation in tabular and graphical form in the content of the dissertation proved that the obtained research results are statistically significant, and therefore, confirm the effectiveness of the developed methodology and pedagogical conditions for the formation of morally valuable orientations in junior schoolchildren in the process of extracurricular educational work; Its introduction and application in elementary education institutions had a positive effect on the formation of the phenomenon under study.

Thus, the results of mathematical processing of the obtained experimental data confirmed the validity of the hypothesis and the effectiveness of solving the set research objectives and the correctness of the effectiveness of the objectives of the study.

Key words: junior schoolchildren, elementary education institutions, moral-value orientations, extracurricular educational work, methodology of shaping of moral-value orientations, pedagogical conditions.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

Статті у зарубіжних наукових періодичних виданнях:

1. Поліщук О. П. Позакласна виховна робота як важлива складова навчально-виховного процесу в закладах початкової освіти. KERM: scientific issue of knowledge, education, law and management. *Instytut spraw administracji publicznej*. 2019. Vol. 1 (25). P. 158–166.

Статті в наукових фахових виданнях України:

2. Осипчук О. П. (Поліщук О. П.) Формування морального виховання молодших школярів у педагогічному процесі школи. *Інноватика у вихованні: зб. наук. пр. Рівне: РДГУ, 2016. Вип. 4. С. 335–342.*

3. Осипчук О. П. (Поліщук О. П.) Моральне виховання як важлива складова становлення особистості молодших школярів. *Нова педагогічна думка*. 2016. № 3 (87). С. 88–90.

4. Осипчук О. П. (Поліщук О. П.) Психолого-педагогічні засади розуміння й усвідомлення моральних норм та вимог учнями молодшого шкільного віку. *Інноватика у вихованні*: зб. наук. пр. Рівне: РДГУ, 2017. Вип. 5. С. 258–265.

5. Поліщук О. П. Вплив навчання та виховання на формування моральної свідомості в молодшому шкільному віці. *Педагогічні науки*: зб. наук. пр. / упоряд.: В. Л. Федяєва, О. В. Сараєва; редкол.: В. Л. Федяєва, Н. В. Слюсаренко, О. В. Сараєва та ін.; Херсон. держ. ун-т. Херсон: ВД «Гельветика», 2017. Вип. 79. С. 81–85.

6. Поліщук О. П. Роль позакласної виховної роботи у формуванні моральних цінностей молодших школярів. *Інноваційна педагогіка*: наук. журнал / Причорном. наук.-дослід. ін-т економіки та інновацій; редкол.: О. О. Ярошинська, О. Н. Хорошковська, К. М. Байша та ін. Одеса: ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій», 2018. Вип. 3. С. 262–264.

7. Поліщук О. П. Моральне виховання молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи. *Науковий часопис*: зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Бондар, О. В. Биковська, В. В. Борисов та ін.; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2018. Вип. 65. С. 69–73.

8. Поліщук О. П. Формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи: провідні домінанти процесу. *Наукові записки*: зб. наук. пр. / редкол.: А. М. Коломієць, В. І. Шахов, О. В. Акімова та ін.; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця: Вид-во ТОВ «Твори», 2019. Вип. 60. С. 33–38.

9. Поліщук О. П. Методика та педагогічні умови формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету* / редкол.: С. В. Совгіра, І. І. Демченко, О. Д. Балдинюк та ін.;

Уманський держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. Умань: Візаві, 2019. Вип. 4. С. 127-134.

10. Поліщук О. П. Моральне виховання молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи: метод. посіб. Рівне: «VPM-ПОЛІГРАФ», 2019. 98 с.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

11. Осипчук О. П. (Поліщук О. П.) Особливості реагування молодших школярів на пред'явлені моральні вимоги. *Наука, освіта, суспільство очима молодих*: матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. студ. та молодих науковців (Рівне, 17 трав. 2017 р.). Рівне: РДГУ, 2017. С. 110–111.

12. Поліщук О. П. Особливості розвитку моральних знань у молодшому шкільному віці. *Основні напрями розвитку педагогічної науки*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 20–21 жовт. 2017) Херсон, 2017. С. 157–160.

13. Поліщук О. П. Виховання моральних цінностей у сучасній початковій школі. *Актуальні питання педагогіки та психології: шляхи теоретичного і практичного вирішення проблем*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17–18 берез. 2018) Одеса, 2018. С. 82–84.

14. Поліщук О. П. Особливості формування системи морально-ціннісних орієнтацій у молодших школярів. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 10 квіт. 2018) Харків, 2018. С. 167–170.

15. Поліщук О. П. Формування моральних цінностей як важливий аспект виховання дітей молодшого шкільного віку. *Наука, освіта, суспільство очима молодих*: матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф. студентів та молодих науковців (м. Рівне, 16 травня 2018) Рівне, 2018. С. 129 – 130.

16. Поліщук О. П. Особливості організації позакласної виховної роботи з молодшими школярами. *Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка*:

матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 6 груд. 2018) Суми, 2018. С. 61–65.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дослідження:

17. Осипчук О. П. (Поліщук О. П.) Особливості розуміння молодшими школярами моральних категорій у навчально-виховному процесі. *Психологія: реальність і перспективи*: зб. наук. пр. Рівне: РДГУ, 2016. Вип. 7. С. 159–164.

18. Осипчук О. П. (Поліщук О. П.) Педагогічні умови формування моральної поведінки у молодших школярів. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*: зб. наук. пр. Рівне: РДГУ, 2017. Вип. 17 (60). С. 272–275.

19. Поліщук О. П. Виховання в учнів початкових класів моральних цінностей у процесі позакласної роботи. *Молодий вчений*. Херсон: Молодий вчений, 2018. Вип. 41 (56.1). С. 60–64.